

Gf 153.

ACTA REG. SCIENT. VNIVERSITATIS VNG.

ANNI MDCCCXCV—XCVI.

— FASCICVLVS II. —

A BUDAPESTI

KIRÁLYI MAGYAR TUDOMÁNY-EGYETEM

UJJÁALAKÍTÁSÁNAK

CXVI. ÉVFORDULÓJA ÉS A MILLENNIUM ÜNNEPLÉSE

ALKALMÁBÓL

MDCCCXCVI. ÉVI MÁJUS HÓ 13-án

TARTOTT

Ü N N E P E.

BUDAPEST,

NYOMATOTT A MAGYAR KIRÁLYI TUD.-EGYETEMI KÖNYVNYOMDÁBAN

1896.

1286
96

9/153.

I.

BESZÉD,

MELYET

A BUDAPESTI KIRÁLYI TUDOMÁNY-EGYETEM

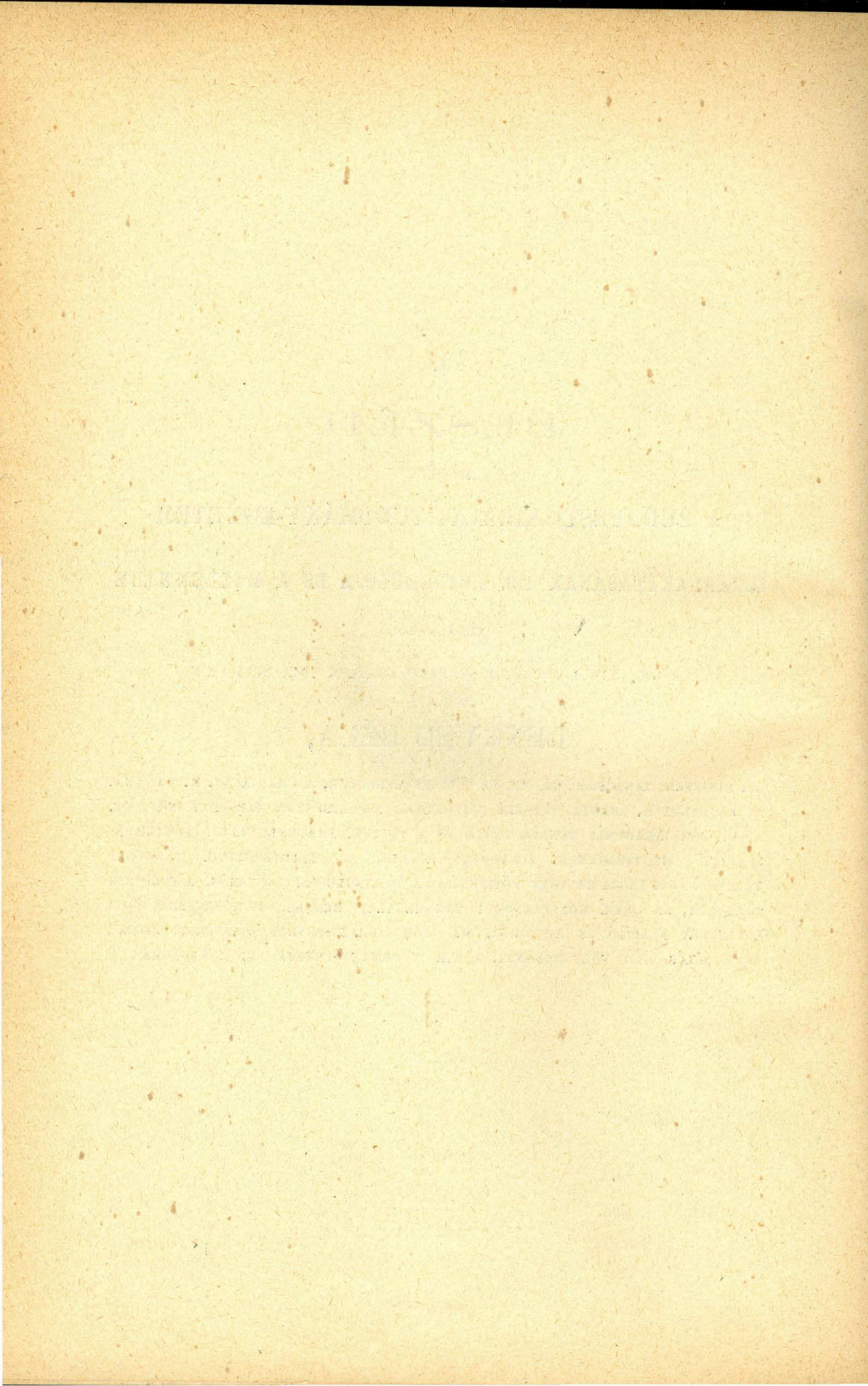
UJJÁALAKÍTÁSÁNAK 116. ÉVFORDULÓJA ÉS A MILLENNIUM

ALKALMÁBÓL

1896. ÉVI MÁJUS HÓ 13-ÁN MONDOTT

LENGYEL BÉLA,

CZ. MINISTERI TANÁCSOS ; SZ. MM. ÉS BÖLCSÉSZETDOCTOR, A CHEMIA NY. R. TANÁRA,
AZ EGYETEMI II. CHEMIA. INTÉZET IGAZGATÓJA, A BÖLCSÉSZETI KAR VOLT JEGYZŐJE,
A M. TUD. AKADÉMIA RENDES TAGJA ÉS A M. TUD. AKADÉMIA MATH. ÉS TERMÉ-
SZETTUD. BIZOTTSÁGÁNAK ELŐADÓJA; A KIR. M. TERMÉSZETTUD. TÁRSULAT
VÁLASZTMÁNYI TAGJA ÉS VOLT FŐTITKÁRA, A BALNEOLOGIAI TÁRSASÁG, A FÖLDTANI
TÁRSULAT, AZ ORSZ. KÖZÉPTANODAI TANÁREGYLET RENDES, A KÖZEGÉSZSÉGÜGYI
EGYESÜLET ALAPÍTÓ ÉS AZ ORSZ. M. GYÓGYSZERÉSZ-EGYLET TISZTELETI TAGJA ;
A PÖLCS. KAR VOLT DÉKÁNJA, A KIR. TUDOMÁNY-EGYETEM E. I. RECTORA.

Tisztelt egyetemt közgyűlés!

Egyetemünkön régi bevett szokás, hogy e napon ünnepi gyűlésre összegyűljünk és hálával telt szívvel megemlékezzünk dicső életű és emlékünkből örökké élő nagy királynőnkről *Mária-Theresiáról*, a ki Egyetemünknek messze kiható intézkedéseivel és fejedelmi bőkezűségével új irányt, új életet adott. Ma azonban nem csupán azért gyűltünk egybe, hogy nagy királynőnk iránt a kegyeletet lerójjuk. Ma kettős ünnepet ülnék: Egyetemünk újjáalakításának CXVI-ik évfordulóját és a honfoglalásnak, nemzetté szervezkedésünknek, európai tényezővé való alakulásunknak 1000-ik évfordulóját.

Ezer esztendő! Mily parányi idő az örökké élő természetben! Mily nagy idő egy nemzet életében, melynek kezdete van, mint a gyermek életének. Az ezredéves Magyarország! Az ezer éves nemzet! Magasztos ihlettség érzete fog el bennünket e gondolatra. Mennyire nagyon kellett szeretni e földet őseinknek, hogy azt oly sok és oly nagy veszély és küzdelem közepette megvédelmezték. Mennyi erkölcsi erő kellett, hogy a gyermekkorból e nemzetet kiemeljék s oly hatalmassá tegyék, hogy hatalmával megvédelmezhesse nemcsak hazáját, de gyakran egyszersmind a nyugatot

is; a jövőben való mily erős hitnek és reménynek kellett annak lenni, a melyből oly sok dicső küzdelemre, oly sok anyagi és szellemi munkára erőt merítették, hogy utódjaiknak egy jobb és fényesebb jövőt biztosítsanak!

Valóban nemcsak mi, szeretett hazánk hű fiai, hajlunk meg őseink, elődeink nagysága előtt; tiszteletet, csodálatot keltenek ők az elfogulatlan idegen nemzetiségű gondolkodókban is, a kik történetünkben — ha tárgyilagosan látni akarnak — meggyőződhetnek, hogy hosszú időn keresztül a kelet támadásai ellen a mi kis hazánk volt a nyugati civilisatio háborítatlan fejlődésének védbástyája és a mi kis nemzetünk állott ki veszély idején a bástya falaira, hogy saját önállóságát, culturáját és ezzel együtt a nyugati civilisatiót megvédelmezze. Sokat áldoztak ők vérben, munkában, vagyonban, hogy azt a darab földet, melyet Isten szépséggel, gazdagsággal oly bőven áldott meg, virágzóvá, a rajta élő nemzetet hatalmassá tegyék. Törekvésüket siker koronázta. Magyarország ma is, egy évezred múlva áll, és pedig nem megbénulva, nem rokkantan, hanem tele ifjú, duzzadó erővel, mely egyik legnagyobb fiát arra a jóslatszerű kijelentésre készítette, hogy „Magyarország nem volt, hanem lesz“.

I.

„Hazánk első szent királya, midőn a keresztény hitre áttérvén, nem az autocratikus Byzancz, hanem a pontificalis Róma felé fordúlt, országának, nemzetének jövője fölött döntőleg határozott, nemcsak vallási, hanem politikai, közművelődési és társadalmi tekintet-

ben is“.* A keresztény vallás felvételével megnyitotta birodalmát a keresztény civilisationak. Püspökségeket alapított, melyek nem csupán a hitnek, hanem a művelődésnek is központjaivá lettek. A tőle 1008-ban alapított veszprémi püspökség és káptalan székhelyén keletkezett első egyetemünk. Valószínű, hogy a püspökséggel kapcsolatos egyházi iskolából fejlődött egyetemmé, de keletkezéséről biztos adataink nincsenek. Úgy látszik, hogy a káptalani iskolát III-ik Béla (1173—1196) emelte egyetemi rangra** és így egyetem-alapítás tekintetében közel két századdal előzte meg Németországot. A veszprémi egyetem, fájdalom, nem sokáig állott, noha a XII-ik század második felében és a XIII-ikban nagyon virágozhatott. A veszprémi egyház kincseit az 1276-iki nagy tűzvész nagyobbára megsemmisítette és az egyetem könyvtára is, melylyel csak a párisi Sorbonne-é vetekedett, a vész áldozatául esett. IV-ik László igyekezett ugyan a veszteséget pótolni, de az egyetem újból szervezhető nem volt, a mihez talán hozzájárult az is, hogy a pápa által ez időtájt elrendelt keresztes hadjárat alatt annyira feldőlték, hogy a királyi segítség sem volt elegendő újból felállítására.

A veszprémit követte a *pécsi egyetem*. Ezt Nagy Lajos alapította a budai zsinat egyik határozata értelmében. V. Orbán pápa megadta az egyetemnek a jogot, hogy a szabad művészeteket, canoni és polgári jogot és

* Pauler Tivadar. Az egyetem története. Bpest, 1880.

** Abel Jenő. Egyetemeink a középkorban. Budapest, 1881. Békeffy Remig legújabbán megjelent értekezésében: „A veszprémi egyetem létkérdése“ („Századok“ 1896 4-ik füzet) azt mutatja ki, hogy ez az iskola nem volt egyetem, hanem a püspöki székhelyen szervezett székesegyházi iskola.

az orvostant taníthassa; de megtagadta tőle a theologia tanítását. A pápa, valamint a király is kiváltságokkal ruházta fel és anyagilag is bőségesen gondoskodtak róla. Az egyetem kiválóan a jogtudományokra fordított nagy gondot s anyagilag is biztosítva lévén, sokkal tovább létezett mint bármelyik középkori egyetemünk. Hogy mennyire meg volt erősödve, leginkább az bizonyítja, hogy a mohácsi vész után, II-ik Lajos halálával bekövetkezett nagy zavarok közepette is fentartotta magát. Ez időben hallgatóinak száma meghaladta a két ezeret. A pécsi egyetem megszűnésének idejéről biztos adat nincs, csak annyit tudunk, hogy az a XVI-ik században szűnt meg, tehát két századon keresztül terjesztette hazánkban az ismereteket.

Még a pécsi egyetem csak ifjúsági éveit élte, mikor Zsigmond király a XIV-ik század végén az ó-budai egyetemet felállította. Ez az egyetem rövidebb ideig állott fenn, de nagyobb, kifejlettebb szervezetű volt mint a pécsi. A XV-ik század elején szépen virágzott, mit részben annak is lehet tulajdonítani, hogy a pécsi egyetemnek theologiai és talán orvosi fakultása sem volt. Fellendülésének kétségtelen bizonyítéka, hogy 1415-ben a constanzi zsinaton tanárai közül hatan képviselték. Ebből ítélve, fejlett szervezetű lehetett, mert ez időtájt a heidelbergi egyetemnek összesen öt tanára volt. E főiskolánk megszűnésének okait, valamint idejét sűrű homály fedi; csak annyit tudunk, hogy nem volt hosszú életű és Zsigmond halálával megszűnt.

Az ó-budai egyetemet követte a pozsonyi felállítása. A pozsonyi egyetem felállításán *Vitéz János* buzgólkodott, kinek buzdítására *Mátyás* király enge-

délyt kért a pápától, hogy egyetemet alapíthasson. II. Pál pápa 1465-ben az engedélyt megadta, megengedvén egyszersmind, hogy az új egyetem a bolognai mintájára szerveztethessék. *Vitéz János* buzgólkodása következtében nem minden nehézség nélkül, de azért mégis nem hosszú idő múlva életbelépett a főiskola, melynek székhelyéül Mátyás Pozsonyt jelölte ki. Az egyetem nem a bolognai, hanem a párisi és német egyetemek mintájára volt szervezve. Tanári kara igen tekintélyes tudósokból állott s Mátyás király haláláig az egyetem tanítványai közül soknak megadta az egyetemi gradust. Mátyás király halála után az I. Miksa és II. Ulászló között kitört háború következtében az egyetem néptelenné lett; elhagyták tanárai és tanítványaik s a főiskola végkép megszűnt.

A XV-ik század elején tehát 3 egyeteme volt hazánknak: a pécsi, ó-budai és a pozsonyi. Az ó-budai egyetem rövid életű volt, de helyette Mátyás király egy nagy egyetem felállítását tervezte. E nagy királyunk még a pozsonyi egyetem megszűnése előtt elhatározta, hogy Budán, a birodalom székvárosában nagyszabású egyetemét állít fel s hogy ez egyetem számára kitűnő olasz tudósokat fog szerződtetni. *Heltai* szerint, az egyetem, melynek tervét a váci püspöktől tudta meg s alapfalait maga is látta, 40.000 tanulóra volt tervezve. A tanulók nemcsak bent laktak, hanem minden szükségessel el is látattak volna. Az épület a Duna mellé volt építendő. Mátyás e tervét nem valósíthatta meg, de addig is, míg azt megvalósíthatni vélte, nem akarta székvárosát egyetem nélkül hagyni, noha akkor az országnak

két egyeteme, a pécsi és pozsonyi működött. Elhatározta, hogy addig is, míg nagy egyetemét felállíthatja, egy kisebb egyetemet szervez, melyet a budai dominicanusok kolostorában helyezett el. A rector és tanárok a királyi pénztárból húzták fizetéseiket; a tanulók pedig szállást és teljes ellátást kaptak. Az egyetem fekvésénél fogva és különösen, mivel nem csupán a jogi tanulmányokra helyezett súlyt, mint a pécsi, hanem a theologiai és philosophiai tudományokat is cultiválta, nagy hasznára volt az országnak. Mátyás királynak nagy egyeteme nem létesült, ez a kisebb egyetem pedig alapítóját, legalább mint egyetem, nem sokkal élte túl, hanem valószínűleg mint a dominicanusok magániskolája működött még egy ideig.*

Mátyás király halála után kedvezőtlen viszonyok fejlődtek. II. Ulászló uralkodása kezdetén még gondoskodott némileg a culturális intézetekről, de később ezekkel nem sokat gondolt. II. Lajos kormányzása, tudjuk mily hamar és mily catastrophával végződött. A törökök betörése és hazánk egyrészének elfoglalása könnyen érthetőleg nem szülhetett a culturális fejlődésre kedvező viszonyokat és a fejlődést nemcsak hátráltatta, hanem nagy visszaesésnek kellett bekövetkezni. Csodálkozni lehet azon, hogy ily körülmények között a pécsi egyetem a török hódítás alatt is még egy ideig fentartotta magát. Középkori egyetemeink közül tehát csak a pécsi állott közel két századig, a többiek sokkal rövidebb életűek voltak. A török hódoltság meglankasztotta az ország erejét,

* Középkori egyetemeinkre vonatkozó itt felsorolt adatokat l. bővebben „Egyetemeink a középkorban“ Ábel Jenőtől. Bpest 1881.

mihez még a belviszályok is hozzájárultak; de helyesen jegyzi meg *Ábel Jenő*, hogy akkortájt az általános műveltség sokkal inkább el volt terjedve hazánkban, semhogy az ország hosszú ideig egyetem nélkül maradhatott volna. *Oláh Miklós* primás 1555 táján Nagyszombatban alapított iskolát s ebből fejlődött ki a nagy *Pázmány* kezében a nagyszombati egyetem.

Pázmány Péter az egyetem létesítéséhez 1635-ben fogott, miután előzőleg e célra nagy alapítványokat tett. Az egyetem helyéül május 13-án Pozsonyban kelt alapítólevelében Nagy-Szombat városát jelölte ki és az egyetemet a Jézus-társaságra bízta; de egyszersmind kijelentette, hogy ha az ország a török járom alól fölszabadulna, az egyetem az egyházmegye bármely városába áthelyezhető. A pápa vonakodott *Pázmány* egyetemét a szokásos kiváltságokkal felruházni, mert az egyetemnek nem volt sem jogi, sem orvosi kara. *Pázmány* emiatt *II. Ferdinánd* császár- és királyhoz fordult, a ki october 8-án kelt szabadalomlevelében az egyetemet mindazon jogokkal és kiváltságokkal felruházta, melyekkel a német birodalmi és örökös tartományi egyetemek is birtak.

1635 november 13-án volt az egyetem megnyitása, mely fényes ünnepekkel ment végbe. Az egyetemi tanács előtt a pedellus azt az ezüstjogart vitte, melyet a nagylelkű alapító ajándékozott, s mely maig is az egyetem rectorainak jelvénye. Az előadások mind a két karon (hittudományi és bölcsészeti) 1636 januárban kezdődtek. E két karhoz 1667-ben a jogtudományi kar járult.

A *Pázmány Péter* megalkotta keretben működött a nagy-szombati főiskola 1770-ig Már az 1723-iki

országgyűlés sürgette ugyan, hogy az egyetemen az orvosi facultás is felállíttassék és így az egyetem teljes egyetemmé szerveztessék, mindazonáltal csak 1770-ben kezdődött egyetemünknek egy új, fényes korszaka.

Mária Theresia nagy királynőnknek, a ki anyai szeretetével és királyi kegyeivel elhalmozta nemzetünket, a kinek uralkodása oly áldásos volt hazánkra, számos nagyfontosságú intézkedései közül az iskolaügy fejlesztése volt egyike a legüdvösebbeknek. Amint a kül- és belbéke helyreállott, a tanügyi reformokhoz látott s a nagy munkát a nagy-szombati egyetemmel kezdé meg, „bölcsekn átlátván, hogy állandó művet csak az alkothat, ki nem ront, nem rombol, hanem kellő tekintettel a történelmi folytonosságra, a fennlevő intézményeket czélszerűen továbbfejleszti, az elavult elemeket mellőzve, azokat újakkal pótolja.“ *

1762. december 23-áról kelt leiratában felhívja az ország primását, miként vélné a nagyszombati egyetemet fejleszthetni. Később a helytartó-tanács kebelében bizottságot szervezett, feladatává tévén, hogy a tanügy rendezésére javaslatot dolgozzon ki. A nagyszombati egyetemre vonatkozó javaslatával a bizottság elkészülvén, a királynő e javaslatot egy Bécsben összehítt vegyes bizottságnak adta ki s ennek véleményét is meghallgatván, 1769. július 17-éről kelt leiratával az egyetemet gazdagon megajándékozta, egyúttal a jogi karon a tanszékek szaporítását rendelve el. 1769. november 7-éről kelt legfelsőbb elhatározásával pedig az egyetemet újabb adományokkal ajándékozta meg, a jogi és bölcsészeti karoknak új tanszékekkel való ellátását és a meglevő három karon,

* Pauler T.: A m. k. tud. egyetem története.

u. m. theologiai, jogi és bölcsészeti karon kívül az orvosi kar felállítását és szervezését rendeli el; szabályozza egyúttal a tanárok fizetéseit és kinevezési módját.

Hogy mennyire szíven viselte a felséges asszony egyetemünk fejlesztését, kitűnik a gyors intézkedésből is, melylyel főiskolánknak a mai szervezetét megalapította. 1762 deczemberben kelt legfelsőbb leiratával kezdeményezte az egyetem újjáalakítását, s midőn a különböző bizottságok hosszadalmas tárgyalásaikkal elkészültek s javaslataikat a felséges asszony elé terjesztették, megjelent 1769 július 17-én a legfelsőbb elhatározás, melylyel az egyetem gazdagon dotáltatott és a jogi karon a tanszékek szaporítása rendeltetett el; ugyanazon év november 7-éről, tehát négy hónap mulva, kiadatott a második legfelsőbb rendelet, melylyel egyetemünk újabb nagy adományokban részesítették és azonkívül, hogy a meglévő karokon a tanszékek száma szaporíttatik, a negyedik kar, az orvosi, felállítása és szervezése rendeltetik el. A felséges asszony ezzel nem elégedett meg. Az épületek kijavítására és emelésére külön 80.000 frtot rendelt; szóval gyors egymásutánban következtek az intézkedések, hogy az átalakított egyetem működését mielőbb megkezdhesse.

De mindezeknél fényesebb tanúságot tesz a felséges asszony szeretetéről és királyi kegyelméről, melylyel egyetemünk iránt viseltetett, az imént idézett 1769 nov. 7-éről kelt legfelsőbb leirat, melynek záradékában az egyetemet saját és utódai királyi pártfogása, gondoskodása és oltalma alá veszi.

E korszakot alkotó intézkedésekkel a nagyszombati főiskola teljes tudomány-egyetemmé vált s

szervezetével a többi európai egyetemek közé sorakozott. Az 1770/1-ik tanévben lépett az új rendszer életbe s az egyetem november 8-án ünnepélyesen megnyitott. 1772-ben az építkezések befejeztetvén, az új épületeket az egyetem ugyanezen év május 13-án, Mária Theresia születése napján elfoglalta.

A jezsuita-rend eltörlésével az összes tanügy rendezése sürgős szükséggé vált s nemsokára megjelent a Ratio educationis, mely az összes tanügyet szabályozza. Ekkor újból felmerült a már régebben is megpendített eszme, hogy az egyetem Nagy-Szombattól Budára lenne áthelyezendő. Az eszme ezúttal megvalósult. 1777-ben a nagy-szombati egyetem Budára helyeztetett át.*

II.

Ime, ez culturtörténetünk azon kis részének, mely hozzánk legközelebb esik, fő körvonalakokkal feltüntetett vázlat. Bármennyire hézagos is a vázlat, az mégis kitűnik belőle, hogy királyaink kezdettől fogva, mindenkor nagy súlyt helyeztek a művelődés fokozására. A mint a honfoglalás be volt fejezve és a királyság megalakult, Sz. István azonnal hozzálátott, hogy népének a keresztény művelődés forrásait megnyissa. Nemcsak bölcs törvényhozásával hatott oda, hogy népét a kulturális fejlődés útjára terelje, hanem a püspökségek és kolostorok alapításával a haladásnak nagy lendületet adott. Abban a korban a tudományok művelésével főképpen — hogy ne mondjuk kizárólag —

* Egyetemünk történetét bővebben l. Pauler Tivadar: „A budapesti m. k. Tudomány-egyetem története.” Budapest, 1880.

a papság foglalkozott s így a püspökségek és kolostorok felállítása nem csupán a keresztény vallás megerősödésére, hanem egyszersmind az intellektuális fejlődésre is kihatottak. Egyetemeinket püspöki székhelyeken látjuk keletkezni, vagy legalább e székhelyekkel kapcsolatban állani. Királyaink a pápák támogatásával főiskolákat szerveznek és azokat javadalmakkal és kiváltságokkal halmozzák el. A kereszténység és ezzel kapcsolatban a polgárisodás terjedését hathatósan előmozdították a szerzetes-rendek. Maga István, valamint utódai, nagy számmal alapítanak kolostorokat, melyek a civilisatio egy-egy góczává válnak. Az Istvántól elhintett mag termékeny volt. A magyar társadalom haladt s szellemi haladásával lépést tartott a törvényhozás. A törvények mindinkább szelidülnek s már Kálmán király elérkezettnek látta az időt, hogy Szent István és László király törvényein, melyek, miután az országban a hit és erkölcsök megerősödtek, túlszigorúak voltak, enyhítsen. Kálmán a jogbiztonságot, a társadalom szilárdságának és a jólétnek főfeltételét, törekedett megerősíteni.* III. Béla uralkodása alatt az elődeitől létesített intézmények továbbfejlődnek. Az igazságügy és közigazgatás mélyreható reformon ment keresztül, mely szükségessé tette a köztisztviselőknek a canoni és hazai jog alapos ismeretét. A szabad művészetek iránt is mindinkább felébredt az érdeklődés annálinkább is, mert a serkentés a bölcsészeti tudományok kultiválására Rómából indult ki. A Sz. Istvántól megvetett alapon tehát gyors fejlődésnek indult az ország s a fejlődésnek

* Pauler Gyula „A magyar nemzet története az árpádházi királyok alatt“. 231.

kútforrása végelemzetben a szellemi műveltség fokozódásában volt. A törekvést, magas műveltségre szert tenni, vörös fonalként látjuk végighúzódni történelmünkben. A munka szerencsétlenségek következtében gyakran megszakadt, de végkép nem akadt fenn soha. Még a legirtóztatóbb pusztítás, melynél nagyobb ez országot sohasem érte, a tatárjárás sem tudta a munkát végkép megakasztani. Az olyan nagy catastrophá, minő a tatárok betörése volt, mely útjában az országot elpusztította, lakosságát lemészárolta, más népet talán elsöpört volna a földszínéről, de a magyar e megmérhetlen csapás után is talpra állott s az okozott nagy veszteséget anyagi és szellemi vagyonban csakhamar pótolta. Alig egy századdal később, Nagy Lajos alatt, ismét hatalmas az ország; ismét megnyitják a tudomány templomának kapuit, hogy az országnak művelt hazafiakat adjanak. De a fejlődést, melyet a kisebb-nagyobb háborúk nem akasztanak meg, s a mely tetőpontját Mátyás, az igazságos uralkodása alatt éri el, végkép megszüntetni látszik a törökök betörése. A mohácsi vész után az ország nagyrésze török hódoltság alá kerül s a magyar culturának otthonjai feldulatnak. A másfél századig viselt járom azonban nem képes megtörni a nemzetet s az ország azon részében, melyet még magáénak mondhatott, annál serényebben munkálkodnak fiai a jövőért. Figyelmük kiterjed a culturális intézményekre is és hogy némileg pótolják azt, a mi a törökök révén elpusztult, már 1555 táján — mint láttuk — Oláh Miklós primás Nagy-Szombatban alapít iskolát és ezzel elülteti a csirát, melyből mai tudomány-egyetemünk fejlődött. A későbbi korban békésebb a fejlődés; vannak ugyan

háborúk és belzavarok, de olyan catastropha, mint a tatárjárás vagy a mohácsi vész, nem fordulnak többé elő.

Irodalmunk fejlődése, mint minden népé, az egyházi irodalommal veszi tulajdonképeni kezdetét. Bibliai fordítások, misés könyvek, énekek voltak az első termékek. Az egyházi irodalom a reformatio után nagy lendületet vett a viták következtében, melyek a két felekezet egyházi férfiai között oly sűrűn merültek fel. A XVI-ik században azonban már nem csupán egyházi, hanem világi irodalmunk is van, mely úgy a szépirodalmi részt, mint a tudományos irodalmat is felöleli. A XVII-ik században irodalmunk erősödik s egyik kimagasló alakja Pázmány Péter. A XVIII-ik században hanyatlás áll be, minek oka az, hogy főuraink a külföldi udvarok körül csoportosulnak s ott az idegen szokásokkal, eszmékkel együtt az idegen nyelveket is felveszik. Ennek kihatása nem marad el irodalmunkra. De a hanyatlás nem soká tart. Felébred a nemzeti szellem és a XIX-ik század elején az új fellendülés korszaka kezdődik.

Tisztelt ünnepi Gyűlés! Ha történész volnék, bizonyára jobban tudtam volna csoportosítani a tényeket, hogy kidomborítsam azokat a megmérhetlen nagy küzdelmeket, melyeket elődeinknek a létért kellett vívniok. Majd a harcztéren látjuk nagyjainkat, hogy fegyverrel kezökben, életük feláldozásával biztosítsák övéiknek, nemzetüknek a jövőt; majd békés munkában találkozunk velök, hogy azt a jövőt minél dicsőbbé, fényesebbé tegyék; de akár itt, akár ott keressük is fel őket, a legnagyobb balsors közepette sem találkozunk elcsüggedéssel. A nagy nemzeti munka

— ha néha megakadva is — szakadatlanul folyik. Az utódok folytatják ott, a hol az elődök kidőltek. A hazaszeretetet apáról fiúra száll s vele együtt a lelkesedés is tenni, cselekedni a hazáért. Ámde a hazáért tenni és cselekedni nemcsak akarni, hanem tudni is kell. Mennyi akarat és tudás kellett ahoz, hogy a nomádeletet élő barbar néppel hazát foglaljanak, azt állammá kiépítsék, a benne élő népet műveltté, hatalmasá tegyék. A szellemi és anyagi munka nagyságáról csak úgy kapunk tiszta képet, ha történetünkbe mélyedve, beleéljük magunkat a multba; ha látjuk, hogy nagyjaink kitartó hősie munkát végeznek a törvényalkotás, a békés szervezés terén, vagy a harcmezőn, a szerint, a hová a kötelesség szólítja őket; ha látjuk, hogy püspökeink békés időben népünk erkölceinek szelidítésén, a vallásosság megerősítésén és ismereteinek bővítésén fáradoznak; de nem haboznak azzal a kézzel, a mely békében áldást oszt, a kardot megragadni, ha hazájukat és népüket kell megvédelmezni. És ha okát keressük annak, hogy annyi balsors és csapás után — koszorús költőnkkel szólva: „... megfogyva bár, de törve nem, él nemzet e hazán“ ...; ha okát kutatjuk annak, hogy annyi idegen nemzetiség között fajunk egy évezreden át nem csak fenn tudta tartani magát, hanem a tőle alkotott államban mindig uralkodó volt; hogy az az állam, a melyet megalkotott, soha egy pillanatra sem volt más mint magyar állam; ha ennek okát keressük, azt elődeink három fényes tulajdonságában találjuk meg: A határtalan szeretetben, melylyel hazánkon csüngtek, a megmásíthatatlan vasakaratban, ezt a hazát nagygyá, dicsővé és boldoggá tenni, és végre

a tudásban a cél elérésére a helyes eszközöket megválasztani. Ők nemcsak szerették a hazát, nemcsak akarták azt nagygyá és dicsővé tenni, de ezt meg is *tudták* tenni. E három főerénynek a hazaszeretetnek, az akaratnak és tudásnak kellett összhangzatban működni, hogy a honalapítás, az államszervezés nagy munkáját bevégezhesék. E három nagy tulajdonságnak kifolyása az, hogy e nemzet sok viselt háboruja után, melyek néha nagy catastrophákkal végződtek, mindig ismét talpra állott s addig, míg e tulajdonságokat megőrzi, a jövőben is talpra fog állani.

III.

Többször kiemeltem a nagy munkát, melyet elődeink végeztek, és e szót „munka“ nem symbolikus értelemben, hanem valódi jelentősége szerint használtam. Mi az a munka? A munka fogalmával közönségesen a kisebb-nagyobb fáradózással egybekötött cselekvést szoktuk összekapcsolni, melynek kisebb-nagyobb a maradandó eredménye. Az eredmény szerint szoktuk a munka értékét megbecsülni. Én úgy hiszem, hogy ez ünnepi ülés diszéből és fényéből nem von le semmit, ha szavaimat a magyar ifjúsághoz intézve, röviden a munka fogalmával és szükségességével foglalkozunk. Elődeink is vérrel és munkával szerezték meg mindazt, a mi reánk örökségül maradt és utódainknak is esetleg vérrel, de mindenesetre kitartó munkával kell örökségüket megoltalmazni, gyarapítani.

Az emberben a természettől meg van az ösztön a munkálkodásra. Az ember is a nagy természetben

él és mint a teremtes egyik alakja ő is alá van vetve a természet törvényeinek; ő is alá van vetve a létért való küzdelem törvényének épen úgy, mint bármely más élő teremtmény, és ő belé is beoltotta a természet az ösztönt, létezéséért és megmaradásaért megküzdeni épen úgy, mint a hogy ez az ösztön bele van oltva minden más élő lénybe, a növényt sem véve ki. A természet mindent szolgáltat fentartásunkra, de semmit sem nyújt ingyen; mindenért, a mit tőle kapunk, fáradsunk kell, munkát kell végeznünk, meg kell érte szolgálunk. Ez az önfentartási ösztön velünk születik s meg van minden egyes emberben. De az egyes ember sokkalta gyöngébb, semhogy a természettel egymagában, a teljes siker kilátásával megküzdhesse. Már az ősemlernek fel kellett ismerni, hogy a küzdelem, ha nem is könnyebbé, de sikeresebbé válik szövetekezés által. Hiszen a nagy természet maga szolgál erre példával. A hangyaboly, a méhkas mind egy-egy állam, melyben a legnagyobb rend uralkodik s melynek a kötelékébe tartozó minden egyes tag pontosan végzi a saját és a közjó érdekében a sokszor igen nehéz munkát és egy szívvel, egy akarattal ellent áll, védi birodalmát, ha idegen betolakodó veszélyezteti a közrendet és közvagyonot. Az ősemlerek is csoportosultak, törzsek keletkeztek, a törzsekből pedig nemzetek. Úgy a törzsekben mint a későbbi nemzetekben átöröklődött a létért való küzdelem ösztöne és minden nemzetben megvan ez az ösztön ma is és meg lesz a jövőben is. A törzseknek és nemzeteknek a létért vívott küzdelmeik sikerét azonban nagyon kockáztatja az, ha egyesek a közös erővel kiküzdött eredményt a

maguk részére és a többiek rovására kizsákmányolják. Ennek meggátlása végett mindjárt kezdetben bizonyos jogrendnek kellett keletkezni és ezzel már kezdetben meg volt az államalakulás csirája. Az államalakulásoknak az okát tehát nem kizárólag az emberben, hanem a természetben is kell keresnünk s végelemzetben megtaláljuk a létért való küzdelem törvényében. De e törvényből egyszersmind az is következik, hogy a legfőbb, legfontosabb és egyedüli biztos állam- és nemzetfentartó elem a munka.

A munka fogalma természettudományi alapon igen prációs: A változás, melyet az energia, vagy népszerűbben az erő az anyagon létesít, az a munka. De az anyag, valamint az energia összes mennyisége egyszer-mindenkorra adva van a természetben. Sem az anyag, sem az energia nem pusztítható el, de nem is szaporítható. A természet anyagban és energiában sem gazdagabb, sem szegényebb nem volt és nem lesz, mint most. Az emberiség sem gazdagodhatik tehát sem anyag, sem energia vagy erő tekintetében; csupán a meglévő anyagot használhatja föl, hogy azt a szintén meglévő energiakészlet minél jobban való felhasználásával céljainak megfelelően idomíthassa, átváltoztassa. Ez azonban nem más, mint munka. A természet szolgáltatja nyers anyagot tehát a reáfordított munka teszi az emberre értékessé; minél nagyobb e munka, annál nagyobb az érték is. A mondottak után nem nehéz belátni, hogy a munka, nem pedig az anyag a valódi érték és hogy a pénz nem az anyag, hanem a reáfordított munka értékével egyenértékű. A ki annyi munkát végez, a mennyivel magát éppen fentartani képes, az vagyont nem szerez; ellenben a ki több

munkát végez, mint a mennyi fentartására megkíván-
tatik, annak van munkakészlete, vagyona, hatalma,
melyből munkaképtelenség esetén fentarthatja magát.
A munkátlan ember, hogy fentarthassa magát, kény-
telen másnak a munkájából élni s így annak egy ré-
szét elidegeníteni. Az ilyenek természetesen, csak addig
tarthatják fenn magukat, a meddig vannak munka-
végzők, a kik elnézik, hogy a munkafölöslegből mások
is, a kik e fölösleg megszerzéséhez semmivel sem
járultak, élhessenek.

A mi az egyes emberre, az áll az emberi társa-
dalomra, a nemzetekre is. A nemzetnek az ereje, ha-
talma, munkaképességében és ennek kapcsán a munka-
fölöslegben áll, melynek eredménye a nemzeti vagyon.
A nemzet hatalma arányos a munkaképességgel és így a
nemzeti vagyon nagyságával. Valamely nemzet munka-
képessége két tényezőtől függ: a népesség számától és
a népesség műveltségi fokától. Minden ember egy-egy
tényezője a munkának, melylyel a nemzeti vagyon és
hatalom emeléséhez hozzájárul és e kötelességnek annál
nagyobb mértékben tud megfelelni, mennél magasabb
műveltségi foka. A létért való küzdelemben a hatal-
masabb féle a győzelem; minthogy pedig a hatalom
arányos a munkaképességgel, a munkaképesség pedig
a műveltséggel: a tételt úgy is felállíthatjuk, hogy a
létért való küzdelemben a műveltebb féle a győzelem.
E tétel igazságát egy nemzetnek a története sem czá-
folta meg. Megtörténhetik, hogy valamely barbar nép
nagy tömegével győzelmet arat kisebb, de műveltebb
ellenfelén, de ez a győzelem nem maradandó.

Természettudományi alapon fejtegettem a nem-
zeti munka fogalmát és szükségességét. Ez a munka

a nemzeti genius, a melyre oly sokszor történik hivatkozás a nélkül, hogy megmondatnék, mi voltaképen az. Szerintem a nemzeti genius nem más, mint a nemzeti munka. A tudományok, művészetek és költészet az emberiségnek közös kincsei; amazoknak igazságai, emezeknek szépségei nem lehetnek nemzeti jellegűek; de a mód ez igazságok felkutatására, a művészet és költészet örökszépségeinek megalkotására nemcsak lehet nemzeti jellegű, de a valóságban mindenkor az is. Rafael és Munkácsy madonnája, Göthe „Faustja“ és Madách „Ember tragédiája“, Shakespeare és Arany János költészete mind megannyi remek; de megalkotásukban nyilvánul a nemzeti munka, a nemzeti genius. Nem csupán a nyelvében él a nemzet, hanem abban a munkában is, melyet a cultura terén kifejteni tud és a melynek eredményét közvetíti a nyelv. Ennek a munkának a miként végzésében nyilvánul a nemzeti genius.

És most pillantsunk vissza ismét a múltba és mérjük a most megadott mértékkel elődeink munkáját. Ez a munka így is nagynak adódik ki. Királyaink minden időben arra törekedtek, hogy e nemzetet hatalmassá tegyék és a törekvésnek mindig akkor volt a legnagyobb sikere, mikor a viszonyok megengedték, hogy a művelődést magas fokra emelhessék. Ez a nemzet magának sokat tett, de királyai nem kevesebbet tettek érte.

IV.

Megemlékezvén a múltból, foglalkozzunk a jelenel is. A múlt kis részének itt feltüntetett vázlata nem teljes, de azért fővonásokkal körvonalozott képet

ad népünk életerejéről. Vajjon ez az életerő meg van-e csorbíthatlanul most is, azt a jelenből ítélhetjük meg. Elég, ha csupán három évtizedre pillantunk vissza és összehasonlítjuk az akkori viszonyokat a maiakkal.

A mint Felséges Urunk és Királyunk helyre állította alkotmányunkat, azonnal megindult minden téren az alkotás. A vallás- és közoktatási tárcza vezetésével a hazán lángoló szeretettel csüngő, lángeszű bölcsész és költő b. *Eötvös József* bizatott meg. Kell-e még e névnél többet is említenem, hogy tudatára jussunk annak, mi volt b. *Eötvös József* a tudománynak, szépirodalomnak, művészetnek? Lehetett-e másnak bekövetkezni mint a mi bekövetkezett, midőn a cultusügyek vezetése a legtisztább, legmagasabb ideális czéllokért lelkesülő férfiúra bizatott? Azonnal megindult a munka. Serényen kellett dolgozni, hogy a múltnak mulasztásai pótoltassanak; hogy a nyugati civilizáció fokát minél gyorsabban elérhessük vagy legalább megközelítsük. Egyetemünknek akkor igen sok hiánya volt. Intézetei, azt lehet mondanunk, nem voltak, mert úgy a természettudományi, mint az orvostudományi intézetek olyan módon voltak elhelyezve, a mely ez intézetek sikeres működését lehetetlenné tette. B. *Eötvös József* a hiányokon segíteni akart s hogy egyik legégetőbb szükségen segítsen, megépítette az I-ső chemiai intézetet és ezzel megadta az impulsust egyetemünknek modern tudományos intézetekkel való felszerelésére. De nemcsak az egyetem felszerelésének kérdésében, sőt sokkal inkább az egyetemi szellem élesztésében üdvös mozgalom indult meg. A tudománykarokon hiányzó tanszékek felállítottak; a tanulóifjúságnak mód adatott arra, hogy legjelesebbjei a

külföldi egyetemeket felkereshessék. Az egyetemi élet minden téren megélénkült. A m. tud. Akadémián, és a többi tudományos társulatokban sem kisebb élénk tevékenység fejlődött ki. A tudományos és szépirodalom egyszerre fellendült. A szépművészetek különböző ágainak cultusa részint megerősödött, részint meghonosodott. Fájdalom, b. Eötvös József nem sokáig vezethette a culturális mozgalmakat, de az a rövid idő, a melyet e munkának szentelhetett, a legáldásosabb volt culturánk fejlődésére. Az impulsus a haladásra meg volt adva és hogy a haladás ne csökkenjen, annak feltétele az volt, hogy a vezérszerepet olyan férfiú vegye kezébe, a ki b. Eötvös céljait, törekvéseit örökségeül tekinti. Ilyen férfiú volt Trefort Ágoston, a kinek neve aranybetűkkel lesz bevésve egyetemünk történetébe. A mit b. Eötvös Józsefnek megtagadott a végzet, azt lehetővé tette Trefort Ágostonnak. Ő folytatta azt, a mit b. Eötvös József kezdeményezett. Mindazok az épületek, a melyekben ma az egyetem intézetei el vannak helyezve, csaknem kizárólag az ő alkotásai. Hogy mit jelent az culturális fejlődésünk, ha tudományos intézeteink kellőleg elhelyezve és a tudomány igényeinek megfelelően felszerelve vannak, fölösleges lenne bővebben fejtegetni. Jól tudta azt Trefort, hogy mint minden munkához, úgy a tudományos munkálkodáshoz, tanításhoz, szakemberek képzéséhez eszközök kellenek s ezért fáradhatatlan volt s lázas tevékenységet fejtett ki, hogy e hiányokat mielőbb pótolja. Utolsó terve volt, hogy egyetemünknek központi épületet emeljen; hozzá is fogott a terv megvalósításához, de azt már végre nem hajthatta.

De nem egyedül tudományos intézeteink, társu-

lataink működésében mutatkozik fellendülés, hanem egyéb téren is. Szépirodalmunk, különösen pedig hirlapirodalmunk a lefolyt harmincz év alatt nagy dimenziókat öltöttek. A festészet, szobrászat terén is nagy haladás mutatkozik, hogy ne is említsem az építőművészetet, mely az országot, de különösen a fővárost sok szép művel gyarapította. Szemünk előtt emelkedett ki mintegy a Dunából az állandó országház, mely az építőművészet remekei közé sorakozik és ezt — nem úgy mint a lánczhidat — magyar ember tervezte, magyar munkás építette. Vasútaink a harmincz év előtti hálózathoz képest mesésen szaporodtak s a mi a fő, e vasútak csaknem kizárólag a mieink, nem pedig idegen társaságoké. Gyáriparunk szintén nagy lendületet vett s ha ez idő szerint az ipar minden ágában nem is versenyez a külfölddel, de oly irányban halad, melytől a sikeres verseny kifejlődését joggal lehet reményleni. És ha kulturális fejlődésünkön végigtekintünk, meggyőződünk, hogy az a három évtized, mely alkotmányunk helyreállítása óta eltelt, óriási haladást eredményezett. Lehetnek, sőt vannak egyes ágak, melyekben a fejlődés nem oly nagymérvű; de nem is lehetséges, hogy a fejlődés, haladás minden téren egyenlő intensív legyen.

Mindezeket nem a saját dicsőítésünk végett sorolom fel, hanem pusztán csak mint száraz tényeket, a melyekből tárgyilagos következtetést lehet vonni és tárgyilagosan meg lehet felelni arra az imént feltett kérdésre: vajjon az az életerő, az a szivós kitartás, melyről történelmünk tanúságot tesz a múltban, megvan-e e nemzetben a jelenben is?

Azt vélem, hogy a feleletet minden habozás

nélkül igenlőleg adhatjuk meg. 1867 óta mai napig ismétlődni látjuk a történelmünkben oly sokszor előforduló epizódot, hogy a nemzet, a mint a békés fejlődésre alkalmas viszonyok vannak, rohamosan fejleszti államát, hatalmát. Ez történt és történik most is. Amint a cselekvés szabadságát megkaptuk, hozzálátunk, hogy a fejlődés fonalát ott, a hol az megszakadt, ismét felvegyük s az állam megkezdett kiépítését folytassuk.

Kell-e nagyobb bizonyíték a nemzet életerősségére és fejlődésképeségére annál, mint a minő az a munkásság, melyet három évtizeden belül kifejtett. Ez a nemzet ma erősebb, hatalmasabb, mint volt harmincz év előtt, a mit az is bizonyít, hogy ma nagyobb számmal vannak irigyei és ellenségei, mint voltak akkor. A gyöngének nincsenek sem irigyei, sem ellenségei, ő rajtuk szánakozni szoktak. Megerősödésünknek, a hatalomban való gyarapodásunknak tehát természetes következményeül kell azt tekintenünk, hogy elleneink száma növekedett és ha ez általános felebaráti szempontból sajnálatos is, mindamellett nyugtalanító aggodalmakra mindaddig nem szolgálhat alapul, a meddig kulturális téren a fensőbbiséget fölöttük meg tudjuk őrizni; mindaddig lesz elegendő erőnk is arra, hogy ha kell, elleneinkkel sikeresen szembe szállhassunk. Tagadhatatlan, hogy társadalmi életünkben észlelhetők egyes tünetek, melyek felületes és amellet gyakran nem is tárgyilagos bírálatra aggodalmasagnak látszanak. Ilyen az a törekvés, mennél kisebb munkával és e mellett lehetőleg gyorsan vagyonna szert tenni. Ez nemcsak erkölcsi szempontból nem helyeselhető, hanem azok szerint, a miket a munka

szükségességéről beszédem fonalán természettudományi alapon fejtegettem, természetellenesnek mondható. De ha a társadalmi életünkben mutatkozó ilyen jelenségeket alaposan és nem mellékes czéloktól vezérelve, tárgyilagosan vizsgáljuk, meggyőződhetünk, hogy e jelenségek elszórtan mutatkoznak és távolról sem általánosak. Veszélyessé e nemzetre és hazára pedig csak akkor válnának, ha az efféle jelenségek általánosságban nyilvánulnának. De a magyar nép a jelenben is, épen úgy, mint a multban, szívós kitartással végezi a munkát és ennek sikerét és a jövőre való kihatását nem veszélyezteti az, ha egyes esetekben úgy tűnik fel a mindennapi életben, mintha a tisztességes, kitartó munka megbecsülése általában háttérbe szorúlna. Voltak, vannak és lesznek minden társadalomban egyesek, a kik a munkát nem becsülik és ennek megfelelőleg maguk munkát nem is végeznek; sőt megtörténhetik az is, hogy az a társadalmi kör, a melyben az ilyenek mozognak, a nélkül, hogy helyeslésével találkozni, elnézi egy ideig az ilyeneknek ténykedéseit. Mind a mellett ez még távolból sem ok arra, hogy a jövőt sötét színben lássuk, mert a magyar nép, a vele született nemes, lovagias felfogásánál, munkaképességénél, jelleménél fogva, nem alkalmas szervezet arra, hogy a beléje jutott méreg rajta erőt vegyen; ellenkezőleg: azt a mérget, még mielőtt nagyobb kárt tehetne benne, ki tudja magából küszöbölni.

V.

Bepillantottunk a múltba, előttünk tárul fel a jelen és vajjon mit rejt magában a jövő? — Ki tudná megmondani. Egy évezredet keresztül élt, keresztül küzdött e nemzet, keresztül éli-e a másodikat; vajjon az az ezredév, melynek küszöbét most léptük át, békésebb lesz-e az elmúltnál, avagy még nagyobb küzdelmeket rejt méhében? S ha e küzdelmek nagyobbak lesznek, mint voltak a múltban, számra és tudásra nézve elég erős lesz-e a nemzet a siker kivívására? Ki tudna mind e kérdésekre válaszolni. A jövő Isten kezében van. Az embernek nem adatott meg, hogy a jövőbe pillanthasson s hogy azt saját igényeihez képest alkossa meg. Csupán az adatott meg, hogy a jövőt utódai számára előkészítse, alapot teremtsen, melyre a későbbi nemzedék építhessen. Mennél szilárdabb az alap, annál nagyobb, jogosultabb a remény a sikerre. Az az alap, a melyet első szent királyunk vetett meg, a melyen felépült a magyar állam s a melyen még ma is tovább fejlődik, ilyen szilárdan volt építve. A jövőről elmélkedve, be kell ismernünk, hogy még a legközelebbiről sem tudhatjuk, mit hoz reánk, csupán csak sejtelmek azok, a miket a jelenre támaszkodva mondhatunk. De mégis! Egyet a legközelebbi jövőben tisztán látok, azt, hogy a magyar ifúság hagyományos hazaszeretete, hűsége nemzete és felkent apostoli királya iránt épen úgy lángol a jövőben, mint lángolt őseié a múltban. És a meddig ez a láng keblét nemes tűzzel melegíti, eszét fényével megvilágítja, addig emberileg biztosítva van e megszentelt föld jövője. A múltban a kardd

volt a vezérszerep, a jövőben tollé. A magyar ifiúságnak meg van a tehetsége, hogy megtanúlja mind a kettőt egyforma tökélyllyel forgatni.

Egyetemi polgárok! Vessék emlékükből a mai ünnepet. Vessék szívökbe kitörülhetetlen betűkkel, hogy a második ezredév kezdetén az önök kezébe lesz e haza, e nemzet sorsa letéve. Legyenek minden körülmény között hazafiak és bízzanak Istenben, a ki eddig oltalmazott bennünket; legyenek méltók reá, hogy megoltalmazzon a jövőben is. Kövessék atyáik példáját, a kik lángoló hazaszeretetökben, ha kellett, mindent áldoztak e hazáért, mert mélyen érezték azt, a mit a költő századok múlva énekelt: „A nagyvilágon e kívül nincsen számodra hely.“

És most emeljük fel szívünket Ő hozzá, a legfelségesebb Úrhoz, a ki megengedte e nagy nemzeti ünnepet elérnünk; a ki hazánkat egy évezreden keresztül megoltalmazta. Részesítse e nemzetet jövőben is oltalmában. Adja áldását fiaink munkájára, hogy örökségek meggyarapodva szállhasson utódaikra. Adja áldását apostoli királyunkra, hogy atyai szíve sugallta jószágával, bölcseségével még sokáig vezérelhessen bennünket. Engedje elkövetkezni a második évezred végét; engedje, hogy akkor utódaink hálatelt szívvel emlékezhessenek meg rólunk, mint a hogy mi hálatelt szívvel emlékezünk meg elődeinkről; engedje, hogy elmondhassák akkoron: mily kicsiny volt Magyarország s mily nagygyá, hatalmassá és dicsővé lett.

II.

Ezután dr. JÓKAI MÓR mondotta el a következő beszédet;

Mélyen tisztelt Tudomány-Egyetem!

A honfoglalás második korszakában élünk.

Ezer év előtt őseink meghódították e hazát diadalmas fegyvereikkel; most a mi feladatunk ezt másodszor is meghódítani, szellemmel és tudománnyal, melynek diadala annál nagyobb, mert ebben mindenki győztes marad: senki sem lesz legyőzött.

Ennek a hódító járatnak erős vára a Tudomány-Egyetem. Ez a mi Rómánk, melynek kapuin a mi légióink kitódulnak, — nem idegen országokat meghódítani, hanem saját hazánkat megtartani, nem bárbar inváziók ellen hadakozva, hanem a külczivilizáció hatalmas terjedésével versenyre szállva.

Hogy e hivatásnak tolmácsolását e mai nagy ünnepnapon a mélyen tisztelt Tudomány-Egyetem én rám ruházta, annak bizonyára sem szerzett érdemeim, sem tudományos ismereteim alapossága nem volt az indító oka: hanem lehetett magas életkorom, s azzal együtt szerzett, messze időkre visszatérő tapasztalataim.

Tudója nem vagyok a jelenkornak: de tudója nagy időknék.

Én tudom, hogyan emelkedett a magyar tudományosságnak ezen vára a mostani magasságára; mert láttam annak a homlokfalait felrakatni, s magam is hordtam hozzá a köveket.

Ha egy emberöltő időt felbolygatok, egy most már ismeretlen világot látok magam előtt rémledezni, melyben csak a távolságok nagyok, az alakok törpék.

Mindenekelőtt az én ifjúkoromban nem volt még tudományos magyar nyelv. Kortársaim a felsőbb iskolákban, velem együtt, egész a diplomaszerező cenzuráig, latinul tanultak mindent. Én még a költészet szabályait is csak a latin prozodiából ismertem meg. De még nyomtatott tankönyveink is gyéren voltak: a legtöbb gerundiumot dictando irtuk le magunk. A professor dictált. A ki jól betanulta a penzumot, s el tudta recitálni, az eminens lett.

De hiszen maga a tanulni való tárgy is oly kevés volt. Az egész magánjog kézikönyve nem tett ki nagyobb volument, mint manapság a meghozott törvények fejezetczimeinek az elenchusa. S ez volt a főtudomány: a „Jus“. Jogtudónak készült mindenki, a ki be nem vált papnak. Nagy ritkaságként került ki egy mérnök, vagy orvos a classisból.

S a mérnöki, az orvosi tudomány is olyan kevés igényű volt akkor. A közigazgatást tanította a praxis; a kriminaliákat az uzus.

De hát ez akkor mind elég volt: Parva sapientia regitur mundus. S ezzel a kevéssel a magyar nemzet örök időkhig elégtelt lehetett volna, ha a teremő egy külön földglobust alkot a számára.

Ámde az idők szelleme nem áll meg az országok határainál, nem riad vissza a hagyományok ellen-szenveitől.

Ha vele megyünk, homlokára emel; ha elmara-dunk tőle, lába alá tipor.

A magyar nemzet az elsőt választotta: a haladást. S hogy nemcsak együtt tudott haladni a kor-szellemmel, nemcsak lépést tudott vele tartani, hanem kellő időben meg is tudta azt előzni, annak élő tanúja a magyar tudományegyetem.

Hadd kezdjem legelől: a theologiai fakultáson.

A magyar theologusok tankönyvében egy dogmával több van, mint más nemzetbeliekében. Ez a dogma a hazaszeretet. S a haza nem csupán a föld, a geográfiai fogalom: az az állam intézményeinek az összesége, az az alkotmány univerzuma, az a nemzeti lét organizmusa. Ennek a hazának a szeretetét hirdeti a magyar theologusok tudománya.

Hirdeti nemcsak fényes szavakban, de fényesebb tettekben: mikor a harcznak volt ideje, a harc munkájában, mikor a békés alkotásnak van ideje, a béke munkájában; hirdeti magas színvonalon álló felsőbb tanintézeteiben, hazafias szellemű népiskoláiban, templomban, kunyhóban és királyi palotában. Azok az igaz gyöngysort képező nagy gondolatok, miket Magyarország első egyházfejedelme az ezredéves istentiszteleten elmondott, épen úgy örök emlékezetben fognak maradni, mint ama másik egyháznagynak inauguráló szónoklatában foglalt jelmondat, hogy *„a magyart még a mennyországhoz is csak a hazaszeretettel párosult hit vezetheti fel.“* Ilyen „örök lámpa“ ég a mi oltáraink előtt.

Ez teszi a magyar tudomány-egyetem várának legerősebb bástyatornyára a theologiai fakultást.

A mi erős és messzelátó nemzeti politikánknak köröndtornya a tudomány-egyetem jogtani fakultása. S ez a tudomány külpolitikánkra is kihat; mert a

magas politikának nemcsak az a cynosurája, hogy saját igazainkat megvédjük, hanem hogy mások ellen igazságtalanságot el ne kövessünk.

Áttérek a jogi fakultásra.

Elejen említém, minő szerény könyvecske tartalmazta az én ifjúkoromban a magyar magánjogot (a közjog elfért egy irott íven); de maga az egész Corpus Juris is, a Tripartitummal, úrbéri és váltótörvényekkel egyben, alig ér fel egy ötödrészával az újabb alkotmányos korszak által hozott törvények tömegének, a mikkel hátramaradt jogi állapotainkat sajnálni siettünk.

Azóta gyarapodott a magyar törvénytudás tanulmányköre, a nemzetközi jogok, a nemzetgazdaság, a pénzügytudomány, a büntető jog, az örökösödési jog és gyámtörvények, a kereskedelmi jog, az osztrák jog (s a régebben is létezett, de könnyen mellőzött egyházi és római jog) s legújabban a házassági törvények volumeneivel, — a mikhez járulnak az elméleti téren a jogfilozófia és jogtörténelem tudományai s a gyakorlati élet követelményei: a statisztika, az állami számvitel, a telekkönyv, a vízi jog, a mezői rendőrség s a mezőgazdasági politika sokágazatú tanulmányai, melyek gyakorló jogtudósainkat olyan magaslatra emelik, a honnan szemtől-szembe nézhetnek európa kollégáikkal; sőt még le is nézhetnek egynémelyikre. Tökéletesíti működésüket a szóbeli eljárás, különösen az esküdtszéki intézmény igazi tehetségek próbaköve.

De nemcsak ügyvédi táborot állít hadi rendbe a mi erős várunk, de ő fegyverzi fel kellő képzettséggel bírói karunkat, a „regnorum fundamendum“-ot:

a közigazgatás qualifikált seregét, s a hogy kellene hogy legyen, törvényhozóinknak lelkében is ő gyújt világot, ismertetve az államtant, az alkotmánytant (hazait és külföldit), a választási és parlamenti szabályokat s a nemzetközi szerződéseket s tanítva a helyes szónoklatot.

A mi tudomány-egyetemünknek kiváló tanárai gyakran fölcserélik a tanári kathedrát a ministeri karszékkal s viszont a kormánypadot a tanári emelvénynyel: a hol még kitünőbb tanárokká lesznek.

Hasonló óriási haladást mutat fel tudomány-egyetemünk orvosi fakultása.

Hatvan év előtt az orvos omniscibilium magister volt. Ugyanaz a doktor gyógyított allopathiával és homoeopathiával; a hydropathiát kezelte Priesznitz külföldön, ellenben a rudnai csodadoktorhoz (a ki doktor sem volt) országvilág zarándokolt tanácsokért és kész gyógyszerekért. Az operáció mesterségével a borbély foglalkozott. Egyetlen nagy operatőrnek a hire járta be az országot, Stáhlinak. Bámulatot gerjesztett a közönség között az a műtete, a melynek folytán egy emberi szembe tollmetszés közben bepattant tollkés hegyét delejes patkóval kivonta.

Minő bámulatos emelkedést mutat fel azóta az orvosi tudomány! Az emberi test életszerveinek külön-külön speciális gyógyrendszere fejlődött önálló hivatássá. A sebészet, az operáció remeklései nem mennek többé csodaszámba. Az orthopaedia jótéteménynyé vált. A villany, a delej, a hipnózis, a szerumok, a lymphák, a vizek a tudomány által az emberi gyarló zsigerek regenerátoraivá, nagy epidemiák óvszereivé lettek. S a haladó korról az emberi életműszerek

érzékenyülése is túlteng: új betegségek új gyógy-módokat követelnek; az idegek bántalmai nyomán a lelket magát is gyógyítani kell. Az újabb kor szignatúrája: az élvezetek túlzása, az erőszakolt szellemi munka; a gyógyító mérgekkel való visszaélés egész új gyógyrendszert idézett elő.

A kire azelőtt senki sem gondolt, gyógyítani kell a gyermeket, a népet, gyermekjárványok, endemiák bajaiból.

Mindennek a tudománynak nemcsak vezérei vannak, de egész tábor.

S e tábor diadalmas.

Míg ezelőtt hatvanöt évvel az Ázsiából betörő mirigy védtelenül, tanácstalanul találta hazánkat, s minden lépést a halál angyalának egy temető jelezte; ma már védő sereget tudunk ellene állítani; ráismerünk: nem rettegünk halálfejes álarczától.

S a tudomány-egyetem minden irányban előre-tolja védő váraiként a mindennemű kórodákat, sebészeti, boncztoni intézeteket, szülészeti, elmekórtani asylumokat.

És a hazánkfiából támadt lángelmék nemcsak együtt tudnak haladni a modern tudománnyal, de azt előrevinni, gazdagítani is tudják. Az a márvány-emlék, melyet a hálás utókor az antisepsis feltalálójának emel, a mi tudomány-egyetemünknek is dicsősége.

S az orvosi tudománynak hivatása Magyarországon egyre tágul, egyre emelkedik, a magas politika tényezőjévé országalkotó misszióvá erősödik: előtte áll a feladat, a népfogyasztó ragályok és örökölt vészek korlátozása, a gyermekhalandóság leszál-lítása az egész országos egészségügy rendezése üdvös

munkájában, mely magas küldetésében az orvosi tudomány, a betegápoló, jótékonytápot gyakorló, népoktató intézmények által testvéri érintkezésbe jut a filozófiai karral.

A filozófia nevei a tanítókat s a tanítók a népet. A bölcsészeti kar adta a multban a közéletnek a mérnököket, az új világalkotás demiurgusait, kik a mocsárból virányt varázsolnak, a vizeket szabályozzák, a folyamokat áthidalják, a vasutakkal érczkapcsot alkotnak hazánk s a művelt Európa között.

Az én ifjúkoromban a természettudomány, a vegy-tan csupán kedves mulatság volt; ma már ugyanaz teremő szelleme a technikának, a mezőgazdaságnak, az iparnak, bányászatnak, a közlekedésnek, azóta a chemia néptudománya terült szét s a villany istenerővé emelkedett; aztán a hazai történetírás, a világtörténet, a philológia, az irodalomtörténet, az archaeologia, geologia, csillagászat, mély alapon álló, tömör alkotásaival mind megannyi védbástyáit képezi a mi nemzetiségünknek, végül az aethetica nemesíti az izlést, emeli a közszellemet s fényt áraszt a többi tudományokra.

Valóban „erős várunk nekünk a tudomány“.

S a tudomány-egyetem ezen négy őrtornyának kapui évenként légioit bocsátják ki az alkotásra fegyverzett új ivadéknak.

S a tudományosság terjedésének nem csupán Magyarország érzi meg az áldásait.

A tudomány közelebb hozza a nemzeteket egymáshoz. A tudomány békeszeretetre vezet.

A tudomány megtanítja a népfajokat egymás becsülésére: egymás szükségességének felismerésére,

a közhaza iránti kötelességekre s az egyezmények megtartása.

Az igaz tudósok sohasem izgatnak fajgyűlöletre: azt a féltudósok teszik.

A tudományosság a közös vallás: a tudományosság a világ-nyelv.

Ámde sok tudóst nevelni még magában nem egész feladat.

A tudományosan képzett nemzedéknek tért nyitni, a tudást a gyakorlati életbe átvinni, ez a nemzeti létjog alapföltétele.

A meddő tudás csak a szkepsziszt szaporítja: a meg nem emésztett tudomány robbanó anyaggá válik.

A tudományosság mustármagjának szabad intézmények termő talajára van szüksége, hogy bibliai czéd-russá nőjön fel: a hol ez hiányzik, ott tövis lesz belőle.

Hazánkban megvan az a termő talaj. Megvan alkotmányos intézményeinkben, közéletünkben, nyilvános pályáinkon. A tudós, az igaz talentum feltalálja mindenütt megillető helyét; s hogy minden kiképzett tehetség a maga érdemei szerint érvényesülhessen. arról gondoskodik egyetértve a törvényhozás, a nemzet, a király.

Hogy hazánk és alkotmányunk szabad fejlődésében bőven feltalálja a tudományosság életföltételét, azért e mai nagy ünnepnapon mondjunk a magyar tudomány-egyetem nevében hálát a nemzetnek és a törvényhozásnak, egekig ható Hozsanát a nemzetet és alkotmányt fentartó koronás királynak.

A hány ága van szent koronájának, annyi fény-sugara a tudománynak örökítse meg a nevét Ferencz Józsefnek, a mi királyunknak!

III.

Jókai beszéde után az egyes karok dékánjai kihirdették a megválasztott tiszteletbeli doctorok névsorát, melyek a következők:

József főherczeg ő császári és királyi fensége tiszteletbeli bölcsészdoctor;

Károly Tivadar bajor királyi herczeg ő fensége tiszteletbeli orvosdoctor; továbbá

Fraknoi Vilmos címzetes püspök s apátkanonok;

Irsik Ferencz és

Mohl Antal apátkanonokok; valamint

Rainer Lajos prépost-kanonok, tiszteletbeli hit-tudományi doctorok;

Szabó Miklós valóságos belső titkos tanácsos, a curia elnöke;

Csemegi Károly, valóságos belső titkos tanácsos, curiai nyugalmazott tanácselnök;

dr. *Unger* József, valóságos belső titkos tanácsos, az ausztriai birodalmi bíróság elnöke;

dr. *Sohm* Rudolf lipcsei egyetemi tanár;

dr. *Hübler* Bernát berlini egyetemi tanár;

dr. *Liszt* Ferencz hallei egyetemi tanár és

dr. *Darreste* Péter párisi semmítőszéki ügyvéd az összes jogi tudományok tiszteletbeli doctorai;

Kállay Benjámín valóságos belső titkos tanácsos, közös pénzügyminister;

Apponyi Albert gróf országgyűlési képviselő;

dr. *Menger* Antal bécsi egyetemi tanár és rector;

Leroy-Beaulieu Pál s

Levasseur Emil, a párisi Collège de France tanára;

Bodio Lajos az olasz királyság statisztikai hivatalának főigazgatója, és

Sidgwick Henrik cambridgei egyetemi tanár, államtudományi tiszteletbeli doctorok;

dr. *Samassa* József, valóságos belső titkos tanácsos, egri érsek;

dr. *Scherer* Rudolf lovag gráci egyetemi tanár és

Freisen József, a paderborni bölcsészeti és theologiai tanintézet tanára, a kánoni jog tiszteletbeli doctorai;

Than Károly, bölcsészetdoctor. bpesti egyetemi tanár;

dr. *John Shaw Billings* Philadelphiában és Baltimoreban az egészségtan tanára;

Virchow Rudolf berlini egyetemi tanár;

Lister József londoni orvostanár;

Retzius Anders Adolf stockholmi tanár;

Bacelli Guidó, a belgyógytani klinika igazgatója s tanára;

Roux Eduárd a párizsi Pasteur intézet tagja, tiszteletbeli orvosdoctorok;

Széchenyi Béla gróf;

Semsey Andor, és

Kuún Géza gróf, a magyar tudományos akadémia tiszteletbeli tagjai;

Szilády Áron halasi ev. ref. lelkész, dunamelléki ev. ref. egyházkerületi főjegyző;

Lóczy Lajos budapesti egyetemi tanár;

dr. *Pauler* Gyula országos levéltárnok;

Bunsen Róbert Vilmos, badeni nagyhercegi tanácsos, heidelbergi egyetemi tanár;

Bryce János, az oxfordi egyetem volt tanára s volt angol kereskedelmi minister;

Villari Pasqualet, a firenzei Instituto di Studi Superiori tanára;

Berthelot Pierre vegyész s volt francia külügy-minister;

Spencer Herbert angol bölcész;

Lord Kelvin (Sir William Thomson) glasgowi egyetemi tanár;

dr. *Hartel* Vilmos lovag, az ausztriai vallás- és közoktatásügyi ministerium osztályfőnöke;

Wund Vilmos lipcsei egyetemi tanár;

Müller Miksa oxfordi egyetemi tanár;

Grimm Hermann berlini egyetemi tanár;

dr. *Schuchardt* Hugó gráci egyetemi tanár;

Aspelin János Reinhold helsingforsi egyetemi tanár;

Radloff Vilmos a szentpétervári császári tudományos akadémia rendes tagja;

Jovanovics Zmaj Jovan szerb író;

dr. *Jagics* Vratoszláv bécsi egyetemi tanár;

Mommsen Tivadar berlini egyetemi tanár és

dr. *Teza* Emil, páduai egyetemi tanár, tiszteletbeli bölcészet-doctorok.